

פרשת כי תשא: מ- "ולא שמעו, אל-משה, מקצור רוח, ומעבדה קשה" ועד ל - " העשיר לא-
ירבה, והדל לא ימעט, ממחצית, השקל" - האחריות השלטונית, הון ושלטון והקופה הציבורית
- בתהליך השינוי מעבדות לחירות.

ד"ר זאב פרידמן, מנכ"ל המרכז הישראלי לאפטרופסות

אנו ממשיכים גם בפרשתנו, ללוות ולנתח את מסע בני ישראל בקליניקה המדברית, ביישום התכנית האלוקית, שנמסרה למשה ולאחריו, ליישם להדריך ולהטמיע, סיליבוס חינוכי חברתי וטיפולי, שמטרתו לחולל שינוי מהותי בעם ישראל- מעבדות לחירות. הסיליבוס כמוהו כסרגל למידה, מתחיל במקום הנמוך ביותר של העבדות במצרים בפרשת "וארא" בקצה אחד - "ולא שמעו, אל-משה, מקצור רוח, ומעבדה קשה", ומגיע בפרשתנו לקראת סיומו, במצוות מחצית השקל: "העשיר לא-ירבה, והדל לא ימעט, ממחצית, השקל".

עד כה בפרשות הקודמות, עסקנו בסיליבוס של קורס השינוי, באחריות המוטלת על העם כיחידים וכקולקטיב, מה עליהם לעשות כדי לעבור שינוי של ממש, מעם של עבדים לעם של בני חורין. בפרשתנו, במצוות מחצית השקל, אנו מתמקדים בתהליך השינוי, בנושא חשוב מאד בסיליבוס- באחריות של רשויות השלטון, באחריות של הממשל התאגידי במסע השינוי במדבר.

מהי המשמעות של מצוות מחצית השקל, בכל הקשור לאחריות השלטונית וחובותיה, בסוגיות של הון ושלטון והתנהלות הקופה הציבורית ?

מה תהא דמותה של "חברת עם ישראל", שזה עתה השלימה את הפיילוט בהקמת המשכן- הפרויקט הלאומי במדבר, לקראת השקת הפרויקט הלאומי הצפוי, של הכניסה לארץ והקמת התשתית המדינתית והשלטונית ?

מצוות מחצית השקל, מציבה תמרור אזהרה, לדמותה של האחריות השלטונית והתנהלות הקופה הציבורית, במניעת חיבור מסוכן בין הון לשלטון, בין הון למקדש.

" וַיְדַבֵּר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. כִּי תִשָּׂא אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, לִפְקֻדֵיהֶם, זֶה יִתְּנוּ, כָּל הָעֶבֶר עַל-הַפְּקֻדִים, מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל, בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: עֶשְׂרִים גֶּרָה, הַשֶּׁקֶל, מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל, תְּרוּמָה לַיהוָה. כָּל, הָעֶבֶר עַל-הַפְּקֻדִים, מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה, וְמִעֵלָּה--יִתְּנוּ, תְּרוּמַת יְהוָה. הָעֶשְׂרִיר לֹא-יִרְבֶּה, וְהַדֵּל לֹא יִמְעִיט, מִמִּחְצִית, הַשֶּׁקֶל--לְתֵת אֶת-תְּרוּמַת יְהוָה, לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם." (ל', יא'-טו').

בפרשת תרומה עסקנו בסיליבוס השינוי, בלידתה של הפילנתרופיה וההתנדבות, בבניית המשכן: וזאת, התרומה, אשר תקחו, מאתם: זָהָב וְכֶסֶף, וְנִחְשֵׁת". קיימת הבחנה ביניהם. הזהב והנחושת נתרמים על בסיס רצוני שאינו שווה לכל אחד וכל המרבה הרי זה משובח. לעומת זאת, הכסף הוא שוויוני לכולם וחובה על כל אחד להביאו, בדמות מחצית השקל.

מכספי מחצית השקל (היום שיעורה 20.32 ש"ח) שנאגרו בקופה הציבורית במשכן, מימנו את התשתיות הציבוריות במשכן, את האדנים שהיוו הבסיס, שעליהם הורכבו קרשי המשכן וגם את מימון קורבנות הציבור. אחד מקורבנות הציבור הוא קורבן התמיד: "כִּבְשִׂים בְּנֵי-שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם, תָּמִיד. אֶת-הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד, תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר; וְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי, תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבָיִם." (כט', לח).

כלומר, כספי מחצית השקל = השקעות בתשתיות ציבוריות.

במסכת מנחות, דף סה', מתואר ויכוח שהתנהל בין הצדוקים ובין הפרושים, לגבי קורבן התמיד: " שהיו צדוקים אומרים: יחיד מתנדב ומביא תמיד". הצדוקים טענו שיחיד יכול להתנדב ולהביא קורבן תמיד. הם מסתמכים על הפסוק: " ואת הכבש האחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערביים". לדעתם, המילה: " תעשה", מאפשרת ליחיד להתנדב עצמאית בהבאת קורבן התמיד ולהקריבו. הפרושים עונים לצדוקים, שקיים איסור על היחיד להקריב את קורבן התמיד והם מסתמכים על המילה בפסוק: "תשמרו". לדעת הפרושים, כל קורבנות הציבור צריכים לבוא מהקופה הציבורית, מתרומת הלשכה - מתרומת הציבור.

הבה נעמיק בוויכוח המתנהל בין הצדוקים לבין הפרושים- החכמים. הוויכוח הוא עקרוני מהותי ואיננו סתם וויכוח טכני פרוצדורלי. **הדין נסוב סביב השאלה – מהו ציבור בעם ישראל.**

הצדוקים תופסים את המושג ציבור – **שנוצר מהרבה פרטים**. הם מחזיקים כנראה בתפישה תיאורית הגשטאלט (GESTALT), **שהציבור הוא סך כל הפרטים המרכיבים אותו**. השלם הוא סך כול חלקיו. **הצדוקים הבינו את מושג הציבור והחברה, של אוסף פרטים שמתקיימת ביניהם שותפות**. זאת חברה שיתופית של פרטים שבתוכה, סביב ענין, אינטרס, או מטרה מוגדרת, שעשויה להסתיים ובעקבותיה השותפות של הפרטים תתפרק ותעלם.

הפרושים- החכמים תופסים את מושג הציבור בעם ישראל – **כישות אחת**, כמו המנורה במשכן – מקשה אחת. לדעתם, ציבור הוא איננו סך כל הפרטים שבתוכו, שבין הפרטים מתקיימת שותפות למטרה ספציפית או אינטרס משותף גרידא, **אלא הכוונה היא למהות אחת של נצחיות וקיימות, של נצח ישראל**. **זאת מעין רקמה אנושית אחת שאיננה נפגמת ואיננה זמנית**. ניתן לחבר לרעיון, את הערך של ערבות הדדית וסולידריות, ששמר על קיומו של עם ישראל לכל אורך ההיסטוריה. " כל ישראל ערבים זה בזה" או "ויחן ישראל כנגד ההר-כאיש אחד בלב אחד" - **מצביע על מהות אחת ולא שותפות בין פרטים**. **האלשיך הקדוש (1508-1593)** מעמיק ביסוד מצוות מחצית השקל, **שרק שני יהודים הם שקל ואילו יהודי אחד הוא מחצית השקל**.

הראי"ה קוק (1865-1935) ב"משפט כהן", **קמד' כותב**: " ומה שרצו הצדוקים, שיחיד יהיה מתנדב ומביא תמיד, **בא מפני שלא הודו שיש בכללות, כנסת ישראל קדושה מיוחדת**, מה שלא נמצא בכל עם ולשון. שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב להיחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית, ונמצא שערך הציבור כלפי אומות העולם הוא בבחינת שותפים. אבל באמת לגבי ישראל, **ציבור ושותפים הם שני מושגים**. **ובשביל כך קורבנות ציבור צריכים להיות משל ציבור דווקא, שזהו ענין הקדושה של הכלל כולו**".

כלומר, מחצית השקל = לציבור של קולקטיב כישות אחת כמקשה אחת

מצוות החובה של מחצית השקל, דומה להנהגת מס רגרסיבי, שכל הציבור משלם את אותו הסכום, עשיר ועני כאחד, בניגוד **למס פרוגרסיבי**, שאנשים משלמים באופן דיפרנציאלי, את שיעור המס שנקבע על פי מצבו הכלכלי של האדם, כדוגמת מס הכנסה בימינו. **במסכת בבא בתרא, דף ז' ע"ב**, המס הרגרסיבי של גביה אחידה נקרא: " מיסוי לפי נפשות" ואילו המס הפרוגרסיבי נקרא: " מיסוי לפי ממון". להלכה קיימת הסתייגות באשר לשיטת קביעת המס הפרוגרסיבי, הוא אינו אמור להיקבע על פי ההכנסה, אלא על פי מצבה הכלכלי הכולל של המשפחה (**שולחן ערוך**, אורח חיים, סימן נג', סעיף כג'). **בימי בית שני**, מס מחצית השקל, נגבה מיד לאחר פורים ולקראת העלייה לרגל לירושלים בפסח.

הנה למדנו שמצוות מחצית השקל מבטאת את התפיסה של עם העבדים שהופך להיות עם חורין, ביציקת המשמעות של ציבור שלם, שמייצג סולידריות וערבות הדדית כמהות אחת. ובהעמקת התפיסה של **אחריות שלטונית**, להשקיע מהקופה הציבורית בתשתיות חיוניות לציבור ובמקרה שלנו, באדני המשכן ובקורבנות ציבור.

האם למצוות מחצית השקל, יש גם משמעות לאחריות השלטונית לשמור על ניקיון הקופה הציבורית, במניעת תופעות של הון ושלטון ?

במגילת תענית דף פד' ע"ב, מתואר ויכוח בימי בית שני, בין הצדוקים והכוהנים לבין החכמים הפרושים, האם יש לאפשר גיוס תרומות מאנשי הון טייקונים, למימון קורבנות הציבור. **הצדוקים והכוהנים** היו בעד ואף ידועים לא מעט מקרים של קשרים בין כוהנים לטייקונים. ואילו **החכמים הפרושים** התנגדו למהלך זה. בסוף הפסיקה היא לפי חכמים. **ויכוח זה מייצג שתי גישות שונות, לתפיסה של מימון ואחריות הקופה הציבורית לשירותים הציבוריים**.

הצדוקים וגם הכוהנים בבית המקדש השני, לא התנגדו למודל הבעייתי של חיבור הון ושלטון ואילו **הפרושים - החכמים** התנגדו לכך בכל תוקף.

הגישה של הפרושים - החכמים, מקדשת את האחריות של הממשל התאגידי הציבורי- השלטון המדיני וגם השלטון הדתי, על חובת מימון מלא של התשתיות הציבוריות והשירותים הציבוריים וגם על אופן ניהולם ואספקתם. **המימון לכך יגיע מכל הציבור בתרומת (מס) מחצית השקל והמימון בפועל יהיה רק מהקופה הציבורית**. יש לכך משמעות נוספת למעורבות הציבור כולו כאיש אחד ובשוויון מלא, למימון קורבנות הציבור ואדני המשכן, שהם שייכים לכל הציבור ומייצגים אותו. **במס מחצית השקל**, חכמנו הגנו על התפיסה, שלכל אדם בישראל, יש חלק שווה במרחב הציבורי המקודש. זאת בדיוק התפיסה של ציבור, **לא כפרטים שותפים, כמו שגרסו הצדוקים, אלא כמהות אחת של מקשה אחת של נצח ישראל, כמו שגרסו הפרושים- החכמים**.

בימי בית שני היו מוכרות פרשיות שונות של הון ושלטון, כמו הדוגמא אודות קניית כהונת כהן גדול ליהושע בן גמלא. וכך מסופר במסכת יומא, דף יח' ע"א, שיהושע בן גמלא, כהן פשוט, היה חפץ להתמנות לכהן הגדול. הוא מתארס עם אישה בשם מרתא שהייתה בתו של עשיר מופלג בשם ביתוס וממנו ירשה את כל הונו. מרתא דואגת לחתנה יהושע בן גמלא ומציעה למלך אלכסנדר ינאי ובגירסה אחרת למלך אגריפס השני, הצעה שאי אפשר לסרב לה: שלשה קבין של דינרי זהב, תמורת נכונותו למנות את חתנה יהושע לתפקיד הנכסף של כהן גדול בבית המקדש. המלך מתרצה וממנה את יהושע בן גמלא למשרה הרמה.

מצוות מחצית השקל מביאה עימה מסר ברור : על מוסדות השלטון, מוטלת החובה לגבות את מס מחצית השקל והכספים שנאגרו בקופה הציבורית, שיושקעו בתשתיות. התשתיות הם השורשים, שהם בית גידולו ואיתנותו של עץ השלטון על ענפיו הרבים והמגוונים. הוי לו לאותו שלטון שאינו משקיע בעצמו בתשתיות ואינו מפקח על איכות הביצוע. מוכר הסיפור אודות שר המושבות הבריטי צ'רצ'יל, שבביקורו בארץ בראשית שנות העשרים במאה הקודמת, הביאו במיוחד יום לפני האירוע, עצים ממקווה ישראל ושתלו אותם בשדרות רוטשילד בתל אביב. בעת קבלת הפנים לצ'רצ'יל, לפתע נשבו רוחות עזות והעצים נעקרו ממקומם. צ'רצ'יל הגיב במשפט שנון, שקיומה של מדינה מותנה בהשקעה בתשתיות איתנות וחזקות.

בימינו שאנו עדים לתופעות חמורות של הון ושלטון, לתופעות פסולות של הון וכשרות, לתופעות מושחתות של כספים ייחודיים במפלגות, של ניסיונות הפרטה, של תשתיות חינוך בריאות ורווחה, יש להתבונן בתשומת לב יתירה **במשמעות של מצוות מחצית השקל**, ששמרה על ניקיון המרחב הציבורי, ששמרה על אחריותו ומחויבותו של השלטון הממסדי הממלכתי, במימון ובאספקת השירותים הציבוריים ובדגש לתשתיות הציבוריות.

היהדות עוסקת בחובות ולא בזכויות. הזכויות אינן עולות כסף, אבל החובות לספק את הזכויות לאוכלוסייה, עולות גם עולות כסף. **מצוות מחצית השקל**, היא מעין מראה, לאחריות של מדינה לתשלום חובותיה, להשקעה בתשתיות הציבוריות של חינוך, בריאות, רווחה, ובטחון לאזרחיה. אספקת השירותים כמענה לזכויות האזרחים וצרכיהם, חייבת להיות מסופקת מהקופה הציבורית ולא בדרך של הפרטות, או על ידי יחידים שמשפיעים על ידי הון כספי או פוליטי, על דמותה המוסרית והערכית של המשילות השלטונית. **מצוות מחצית השקל בפרשתנו** יוצרת חומה, כמו אנטי וירוס לתופעות של הון ושלטון, כנגד ניסיונות של טייקונים, לקנות שלטון או לקנות תשתיות ונכסים ציבוריים ולקחת עליהם חסות ובעלות. **מצוות מחצית השקל בפרשתנו** היא תמרור אזהרה, לאחריות השלטונית, לטוהר הקופה הציבורית, של הרשויות הציבוריות ולדרך התנהלותם. **מצוות מחצית השקל בפרשתנו**, היא התנסות במתווה החינוכי חברתי טיפולי, בתהליך השינוי מעבדות לחירות, בשלבים האחרונים של המסלול המפרך, בהצבת אתגר של ממש למנהיגות השלטונית, לשאת באחריות, בהשקעה בתשתיות הציבוריות, שמימונם יגיע מכל הציבור והאוכלוסין והשימוש בכספים אלו, ייעודו נטו לטובת תשתיות הביטחון, החינוך, הבריאות והרווחה.

מצוות מחצית השקל במהלך דיונונו על משמעותה הציבורית, מתנגנת באוזנינו בשירו של מוטי המר : " כי כולנו, כן כולנו כולנו רקמה אנושית אחת חיה ואם אחד מאיתנו הולך מעמנו משהו מת בנו - ומשהו, נשאר איתו".